

ETNINĖS KULTŪROS UGDYMO REIKŠMĖ KULTŪRINIO TURIZMO PLĖTRAI

DALIA URBANAVIČIENĖ¹

Lietuvos muzikos ir teatro akademija (Lietuva)

ANOTACIJA

Straipsnyje nagrinėjama kultūrinio turizmo sąveika su etnine kultūra, su tuo susijusio švietimo poreikis, būklė ir plėtros galimybės Lietuvoje, jau sukurtų etnokultūrinio ugdymo turinio gairių sąsajos su kultūriniu turizmu. Iškeliama problema – tarptautinės ekspertų išvados nurodo, kad švietimas ir mokslas yra kultūrinio turizmo plėtros pagrindas, bet Lietuvoje į tai nepakankamai atsižvelgiama. Pateikiami siūlymai, kaip didinti etninės kultūros ugdymo ir kultūrinio turizmo plėtros sąveiką: įtvirtinti Lietuvoje privalomą etnokultūrinį ugdymą bendrojo lavinimo mokyklose, į aukštojo mokslo studijų programas įtraukti etninės kultūros pedagogų rengimą, integruoti etninę kultūrą į turizmo specialistų rengimą ir patobulinti turizmą reglamentuojančius teisės aktus, papildant kultūrinio turizmo plėtrai būtiniais aspektais.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: *etninė kultūra, ugdymas, kultūrinis turizmas.*

JEL KLASIFIKACIJA: I. I2. 120.

DOI:

Įvadas

Lietuvoje paskelbta nemažai mokslinių straipsnių kultūrinio turizmo tema, daugelį metų gvildinama etnokultūrinio ugdymo problematika, tačiau abi šios sritys dažniausia analizuojamos atskirai. Tuo tarpu kultūrinis turizmas ir etnokultūrinis ugdymas susiję labiau, negu daugelis įsivaizduoja, o glaudesnė abiejų šių sričių sąveika galėtų būti ypač naudinga – tiek kultūrinio turizmo, tiek etninės kultūros ugdymo plėtrai.

Problema. Svarbiausiuose kultūrinio turizmo plėtrą reglamentuojančiuose ir planuojančiuose dokumentuose labai mažai kalbama ar net neužsimenama apie kultūrinio turizmo integraciją į švietimą, specialistų kompetencijos kėlimą šioje srityje. Lietuvos turizmo plėtros 2014–2020 metų programoje (patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2014 m. kovo 12 d. nutarimu Nr. 238) numatytas vien tarpkultūrinės kompetencijos tobulinimas, taip siekiant užtikrinti didesnę tarpusavio supratimą su užsienio turistais, bet nelygiamas uždavinys geriau pažinti mūsų šalies kultūros vertybes (tarp jų ir etnines), išmaniai jas integruoti į kultūrinį turizmą. Tarptautinėse ekspertų išvadose nurodyta, kad švietimas ir mokslas yra pagrindas, siekiant kultūrinio turizmo plėtros, bet Lietuvoje į tai neatsižvelgiama, nors ir parengtos kultūrinio turizmo plėtrai tinkamos etnokultūrinio ugdymo turinio gairės.

Tikslas – pagrįsti etninės kultūros ir kultūrinio turizmo sąsajas, etnokultūrinio ugdymo reikšmę ir teikiamas galimybes siekiant kultūrinio turizmo plėtros.

Objektas. Straipsnyje analizuojama kultūrinio turizmo sąveika su etnine kultūra, su tuo susijusio švietimo poreikis, būklė ir plėtros galimybės Lietuvoje, jau sukurtų etnokultūrinio ugdymo turinio gairių sąsajos su kultūriniu turizmu.

¹ Dalia Urbanavičienė – daktarė, Etninės kultūros globos tarybos vyriausioji specialistė etninės kultūros ugdymo plėtros ir etninės kultūros specialistų rengimo klausimais, Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Etnomuzikologijos katedros docentė
El. paštas: daliau@gmail.com
Tel. 8 699 042 37.

Uždaviniai:

- išanalizuoti etninės kultūros ir kultūrinio turizmo sąsajas, tarpusavio naudą;
- aptarti tarptautines rekomendacijas dėl kultūrinio turizmo integracijos į švietimą, etnokultūrinio ugdymo raidą Lietuvoje ir sąsajas su kultūrinio turizmo plėtrai aktualiais dalykais;
- pateikti siūlymų, kaip didinti etninės kultūros ugdymo ir kultūrinio turizmo plėtros sąveiką.

Metodai. Tyrimų, dokumentų ir kitų šaltinių, susijusių su kultūrinio turizmu bei etnokultūrinio ugdymu, kritinė, lyginamoji ir retrospektyvinė analizės; gautų duomenų sintezė, kultūrinio turizmo bei etnokultūrinio ugdymo didesnės sąveikos galimybių modeliavimas.

1. Kultūrinis turizmas ir etninė kultūra

Lietuvos moksleiviai apie turizmo plėtros pasaulinę reikšmę sužino jau 11-oje klasėje per Visuomeninės geografijos pamokas: turizmas yra „pasaulio ūkio variklis“, nes sudaro 9 % viso pasaulio BVP, o besivystančiose šalyse pajamos iš turizmo gali siekti net 30 % BVP ar daugiau; 1 iš 11 darbo vietų yra būtent turizmo sektoriuje². Turizmo reikšmė ekonomikai – neabejotina, tai patvirtino ir Europos ekonomikos bei socialinių reikalų komitetas: „Turizmas yra svarbi ES ekonomikos šaka, kadangi jis sudaro 5,5 proc. BVP (skirtingose valstybėse narėse šis skaičius svyruoja nuo 3 iki 8 proc.).“ (Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas, 2006, p. 1). Šioje išvadoje teigiama, kad būtent kultūrinis turizmas yra viena sparčiausiai augančių turizmo sektoriaus sričių (Ten pat, p. 2). Dar tikslesnius skaičius pateikia atlikti tyrimai: kai kur kultūriniais tikslais į šalį atvykę užsieniečiai sudaro net virš 70 % visų turistų skaičiaus (Ščiglienė, 2014, p. 145).

Kultūrinis turizmas, remiantis įvairiais apibrėžimais, turi tikslą susipažinti su kultūrine aplinka – kultūrinio paveldu, istorija, kalba, kraštovaizdžiu, vaizduojamuoju bei scenos menu, vietiniu gyvenimo būdu, vertybėmis, tradicijomis (papročiais), dalyvauti kultūriniuose renginiuose (Baltic Cultural Tourism Policy Paper, 2003, p. 12; Dapkus, 2008, p. 30; Gražulis ir Ostik, 2010, p. 23; Turizmo terminų žodynas, 2009). Prie kultūrinių turizmo išteklių priskiriamas ir folkloras, liaudies amatai, etninės šventės, tautinis drabužis, kalba, šokis, šventyklos ir kiti religiniai objektai (Hopenienė ir Patašienė, 2012). Baltijos šalims skirtingai UNESCO leidinyje ypač pabrėžiama tradicinių amatų reikšmė, nes būtent jie tampa svarbiausiu verslu besivystančioms šalims (Baltic Cultural Tourism Policy Paper, 2003, p. 12). Kai kurie autoriai vartoja *etnoturizmo* ar *etnografinio turizmo* sąvoką, siekdami pabrėžti su etniškumu susijusius kultūrinio turizmo aspektus, tačiau savo turiniu ši sąvoka nuo kultūrinio turizmo beveik nesiskiria, pavyzdžiui: „Etnoturizmas – kelionės, norint stebėti ir pažinti tam tikrų kraštų tautų kultūrinę raišką ir gyvenimo būdą“ (Hopenienė ir Patašienė, 2012, p. 33). Apibendrinant svarbiausias etnoturizmo kryptis, įvardijama techninė kultūra (amatai, žvejyba, gyvulininkystė ir kt.), papročiai ir tradicijos (kalendorinės šventės, vestuvės, festivaliai), dvasiniai potyriai (religija, magija, liaudies menai), kulinarija. Etnografijos ypatybės apibūdinamos ne tik kaip kultūrinio paveldo objektai (pavyzdžiui, architektūra), bet ir kaip reiškiniai, „gyvosios etninės kultūros raiškos įvairovė“ (Ten pat).

Taigi galima teigti, kad kultūrinis turizmas tiesiogiai susijęs su etnine kultūra – tiek materialiomis, tiek nematerialiomis jos formomis. Tačiau aukščiau minėtoje mokomojoje priemonėje apie turizmą Lietuvos vienuoliktokams nieko nesurasime ne tik apie tradicijas, vietinį gyvenimo būdą, folklorą, tradicinius amatus ar kitas vertybes, bet ir apskritai apie kultūrinį turizmą (tarp įvairių turizmo rūšių nurodytas tik *pažintinis* turizmas). Vienintelė čia pateikiama su kultūra susijusi sąvoka *kultūriniai ištekliai* apibrėžta nurodant vien materialiąsias vertybes, jas gana keistai vadinant *negyvosios aplinkos komponentais*, kuriuos žmogus sukūrė pats – tai archeologijos, architektūros, istorijos paminklai, technikos išradimai ir kt. Tai iš dalies atskleidžia Lietuvoje įsitvirtinusių tendencijų kultūrinį turizmą visų pirma sieti su materialiuoju paveldu (istoriniais miestų centrais, muziejais, archeologinėmis vietovėmis), kai „greta materialaus meno paveldo turėtų atsirasti ir dvasinio paveldo sritis (vietinis gyvenimo būdas, vertybės, tradicijos, istorijos, kultūros raidos rezultatai, pasižymintys tautos tapatumo bruožais)“ (Ščiglienė, 2014, p. 150).

² Prieiga internete: https://smp2014ge.ugdome.lt/mo/11kl_visuomenine_geografija/GE_DE_39/teorine_medziaga_1.html [žiūrėta 2017.07.05].

Lietuvos Respublikos turizmo įstatyme *kultūrinio turizmo* sąvokos taip pat nėra, nors tame pačiame įstatyme pateikta sąvoka *turistas* reiškia fizinį asmenį, kuris po savo šalį ar į kitas šalis keliauja ne tik rekreaciniais, sveikatinimo, sveikatingumo, religiniais ar profesiniais tikslais, bet ir turėdamas *pažintinių, etninių* bei *kultūrinių* tikslų (2 str. 29 d.). Šiame įstatyme *kultūrinės aplinkos savybės* ir *kultūros paveldo objektai* (*nekilnojamosios ir kilnojamosios kultūros vertybės, kultūros renginiai*) kažkodėl priskiriami vien *rekreaciniams* turizmo ištekliams (2 str. 27 d.; 19 str. 2 d.). Tačiau UNESCO leidinyje Baltijos šalims dar 2003 m. buvo teigiama, kad tokia nuostata paseno: „Kultūrinis turizmas anksčiau traktuotas vien kaip rekreacinės veiklos dalis, tačiau dabar kultūrinis turizmas prilyginamas ekonominei veiklai, kuri suteikia papildomų galimybių sukurti vietoje darbo vietas ir gauti papildomai lėšų siūlant lankytojams ir turistams dalyvauti bei įgyti vietinės kultūros patirtį“ (Baltic Cultural Tourism Policy Paper, 2003, p. 17).

Nepakankamą kultūrinio turizmo įtvirtinimą Lietuvos teisinėje bazėje iš dalies kompensuoja Lietuvos turizmo plėtros 2014–2020 metų programa, kurioje pateikiamas sąvokos *kultūrinis turizmas* apibrėžimas, nurodantis aiškias sąsajas su etnine kultūra: „Kultūrinis turizmas – turizmas norint pažinti kultūrinę aplinką, kraštovaizdžius, kultūros ir gamtos paveldą, tradicijas, išskirtinį vietos gyvenimo būdą, pamatyti vaizduojamojo ir scenos meno kūrinius, lankyti kultūros renginius, dalyvauti pramogose“ (6.3. punktas). Programos 21 punkte patikslinama, kad kultūrinį turizmą sudaro kultūros paveldo objektų lankymas, „kai svarbiausias tikslas – kultūros objektai ir kultūros renginiai arba sudaroma galimybių susipažinti su tautinėmis tradicijomis, amatais, tiesiogiai dalyvauti veikloje ir įsigyti gaminių“, be to, čia užsimenama apie turistų susidomėjimą įrašytomis į UNESCO reprezentatyvųjų žmonijos nematerialiojo kultūros paveldo sąrašą lietuvių sutartinėmis ir kryždirbyste. Ypač svarbu tai, kad šioje programoje kultūrinis turizmas išskirtas kaip prioritetingas turizmo kryptis, kartu su kitomis prioritetingomis turizmo rūšimis – *verslo, sveikatos* ir *ekologiniu* turizmu (6.5. punktas), prie pastarojo, be kitų, priskiriant ir *kaimo turizmo* paslaugas (6.11. punktas). Toks sprendimas dėl kultūrinio turizmo prioritetiškumo greičiausiai priimtas remiantis 2014–2015 metais atliktu tyrimu „Lietuvos kaip šalies turizmui vertinimas“, kuris parodė, kad būtent kultūrinis turizmas daro didžiausią įtaką kuriant teigiamą Lietuvos kaip patrauklios turizmo šalies įvaizdį (programos 43 punktas).

Kultūrinio turizmo plėtros neabejotiną naudą įvairiais aspektais pabrėžė ir UNESCO:

- Kultūra ir paveldas yra esminiai formuojant šalies įvaizdį, todėl kultūrinis turizmas gali tapti pagrindine priemone tarptautiniu mastu skleisti teigiamą šalies įvaizdį, jei tinkamai parenkami ir patraukliai, atskleidžiant prasmę, pateikiami įvairūs materialiojo ir nematerialiojo kultūros paveldo dalykai (Baltic Cultural Tourism Policy Paper, 2003, p. 19).
- Kultūrinis turizmas prisideda prie kultūrinio dialogo, darnos ir žmonių tarpusavio supratimo didinimo, taip mažindamas pasaulyje kylančius konfliktus ir ksenofobijas, nes geresnis kitų tautų kultūros pažinimas skatina supratimą ir norą bendrauti bei bendradarbiauti (Ten pat, p. 20).
- Kultūrinis turizmas skatina nustatyti ir įtvirtinti savo tapatybę, kuri labai svarbi, siekiant išsaugoti ir didinti tautinį ar vietinį pasididžiavimą, dvasingumą, išorinis susidomėjimas mažesnei bendruomenei yra tolygus jos pripažinimui, kuris padidina bendruomenės savimone (Ten pat, p. 19). ES dokumentuose pabrėžiama kultūrinio turizmo reikšmė kuriant visos Europos savimone, tai „neįmanoma be geresnio šalių, kultūros tradicijų ir skirtumų, sudarančių įvairiaspalvę Europos mozaiką, pažinimo“ (Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas, 2006, p. 2). Daugelis tyrinėtojų būtent tapatybę išskiria kaip svarbiausią aspektą plėtojant kultūrinį turizmą (Chabra, Healy, 2003, p. 703).
- Kultūrinis turizmas gali daryti reikšmingą įtaką saugant kultūros ir istorinį paveldą, kadangi plėtojant šios rūšies turizmą siekiama išsaugoti tradicijų gyvybingumą ir finansuoti paveldo apsaugą, kad padidėtų lankytojų susidomėjimas. Tvarus kultūrinis turizmas grindžiamas turistinės vietovės unikalumu ir autentišku kultūriniu patyrimu, gerbia vietos bendruomenės identitetą, kultūrą ir gyvenimo būdą (Cultural Tourism Policy Paper, 2003, p. 18, 52). UNESCO pabrėžia, kad „gerai organizuotas kultūrinis turizmas gali paskatinti tradicijų atgimimą, kraštovaizdžio ir paminklų restauravimą“ (Ten pat, p. 18). Teigiamas kultūrinio turizmo poveikis kultūros sektoriui pasireiškia dar ir tuo, kad skatina naujų tradicijų kūrimą, kultūrinio aktyvumo pagyvėjimą, nes gausėja renginių, švenčių, kultūrinių įvykių (Dapkus, 2008, p. 34–35). Tai patvirtino ir Lietuvos visuomenės tyrimai: Vilniaus rajone 2009 m. ap-

klausti kaimo turizmo sodybų savininkai, turistai ir kaimo bendruomenių nariai sutiko su teiginiu, kad „kaimo turizmas yra vienas iš pagrindinių būdų, padedančių išsaugoti etninę kultūrą, o etninė kultūra, savo ruožtu, gali pasitarnauti siekiant plėtoti ir vystyti kaimo turizmą“ (Bakštonas, 2009, p. 63).

- Šiuolaikiniame globalizacijos paveiktame pasaulyje vis didesnę reikšmę įgauna regionų kultūrinė tapatybė, o prie jos išsaugojimo gali prisidėti ir turizmas. UNESCO nurodė, kad būtent vietinis kultūrinis turizmas yra svarbus svirtas regionų plėtrai, nes padeda juose didinti užimtumą, suteikia papildomų pajamų regionams ir bendruomenėms, ypač tais atvejais, kai per kitus sektorius darbo vietas įkurti daug sudėtingiau ir brangiau (Cultural Tourism Policy Paper, 2003, p. 18). Tiesioginę kultūrinio turizmo ir regioninės plėtros neabejotiną tarpusavio priklausomybę pabrėžė ir mokslininkai: „Kultūrinis turizmas gali būti sėkmingai plėtojamas tik subalansuotą plėtrą vykdančiame regione, tuo pačiu kultūrinis turizmas regioniniame lygmenyje traktuotinas kaip ilgalaikę regiono plėtrą skatinantis elementas ir yra puikus būdas pagerinti vietinės bendruomenės socioekonominę padėtį“ (Dapkus, 2008, p. 38). Turizmas regione siejasi ir su kitais regiono veiklos sektoriais, ypač su aplinkosauga, žemės, miškų ir vandens ūkiais, transporto sistema, verslu, socialine plėtra, kultūra, švietimu ir mokslu, tarpautine integracija ir pan. (Ten pat, p. 33).
- UNESCO dokumente tvirtinama, kad kultūrinis turizmas turi didžiulę reikšmę didinant vietos ekonominę ir socialinę plėtrą, nes turizmo veikla plačiai remiasi kultūra, tam sukuriama daug darbo vietų, didinama vietos produkcijos gamyba, dėl to didėja biudžeto pajamos, efektyviau ir tolygiau vyksta regionų plėtra, išplėtojus infrastruktūrą pagerėja bendra gyvenimo kokybė gyvenamojoje aplinkoje, taip suteikiant daugiau galimybių pasilikti jaunimui, o tai teigiamai veikia demografinę situaciją ir t. t. (Baltic Cultural Tourism Policy Paper, 2003, p. 15–16). Kultūrinio turizmo veikla ypač svarbi silpnos ekonomikos šalims ir tiems regionams, kuriuose labai ribotos kitos plėtros galimybės (Dapkus, 2008, p. 31–32).

Panašios nuostatos atsiskleidžia ir Lietuvos turizmo plėtros 2014–2020 metų programoje, kurioje svarbiu laikomas ne tik ekonominis, bet ir sociokultūrinis turizmo poveikis: „Jis pasireiškia kuriamą infrastruktūra, didėjančia paslaugų ir pramogų pasiūla, gyvėjančiu kultūrinio gyvenimu regionuose, augančiomis vietos gyventojų saviraiškos galimybėmis, stiprėjančiu tapatumu ir kultūrinio savitumo raiška“ (10 punktas). Didinant turizmo konkurencingumą Lietuvoje planuojama plėtoti ne tik atvykstantįjį turizmą, bet ir vietinį: Lietuvos gyventojai bus skatinami keliauti po šalį, kad geriau susipažintų su jos istorija, pažintų kraštovaizdį, kultūros paveldą, o tai prisidės prie regionų ekonominės plėtros (13 punktas).

UNESCO 2003 m. pripažino, kad Baltijos šalys pasižymi turtingais kultūrinio ir istorinio paveldo šaltiniais bei gyvybingomis tradicijomis, kuriose unikalios persipina krikščionybė ir ikikrikščioniškoji kultūra (pavyzdžiui, vidurvasario, Velykų, Kalėdų, Užgavėnių ir kitose šventėse), tai Europoje jau beveik prarasta. UNESCO teigimu, daugelis Baltijos šalių gyventojų moka su šiomis šventėmis susijusių dainų, susipažinę su kitu folkloru, tai yra tapę šiuolaikinio gyvenimo dalimi, kaip ir tradiciniai amatai (ypač kalvystė, medžio dirbiniai), kurie Europoje taip pat mažai išliko (Cultural Tourism Policy Paper, 2003, p. 35). Ypač teigiamai įvertintos regioninės ir kaimo tradicijos: „Išsaugoti regionai ir gyvenvietės su autentišku folkloru ir kaimišku gyvenimo būdu yra tikri brangakmeniai, kuriuose daugelis rinkų mato senąją Europą prieš II Pasaulinį karą“ (Ten pat, p. 43). Kaip vertybė įvardyti Baltijos šalių senoliai, tradicijų tęsėjai, kurie yra kultūrinio paveldo pažinimo šaltiniai, tačiau kultūrinio turizmo veikloje jų reikšmė dar nepakankamai vertinama, kaip ir kiti kultūros bei istoriniai šaltiniai, kurie nėra visiškai suprasti ir panaudoti turizmo plėtrai. Pastebėta, kad Baltijos šalyse per mažai analizuojama turizmo įtaka ekonomikai, aplinkai ir socialinei gerovei, taip pat tai, ar gali turizmo plėtra viršyti socialinius ir aplinkosauginius pajėgumus, tuo sukeldama nepataisomą žalą, ar turizmas nekelia pavojaus vietos bendruomenių ir autentiškos kultūros globalizavimui (Ten pat, p. 35). Atkreiptas dėmesys į tai, kad Baltijos šalių paveldas pateikiamas labai statiškai: jis rodomas ir matomas, tačiau trūksta galimybių aktyviai dalyvauti vietos kultūroje, patirti, pasimokyti (Ten pat, p. 46).

Šios pastabos vis dar aktualios, nes užsienio turistai, atvykdami į Lietuvą organizuotai (grupėmis), dažniausia supažindinami tik su Vilniaus ir kitų didmiesčių kultūriniais objektais, daug rečiau – su Rumšiškių

liaudies buities muziejumi ar Kernavės kultūrinio rezervatu, beveik niekada – su kaimui būdingu kulinariu ir etnografiniu paveldu, tradiciniais amatais, lietuviškomis kalendorinėmis šventėmis. Dėl to daugelis užsienio turistų „netenka galimybės pažinti ir kitą Lietuvos istorijos ir kultūros paveldą, kas mažina šalies konkurencines galimybes turizmo rinkoje“ (Gražulis ir Ostik, 2010, p. 24, 27). Užsieniečiams lieka nežinomi ir Lietuvoje vykstantys kultūros renginiai, nes jie per mažai pristatomi tarptautinėse turizmo parodose. Nors kultūriniai išteklių Lietuvoje yra gausūs, tačiau kultūrinis turizmas netampa kūrybinės ekonomikos modeliu dėl pagrindinės priežasties – nėra valstybinio lygmens turizmo ir kultūros sričių tarpinstitucinio bendradarbiavimo, keitimosi žiniomis ir patirtimi, trūksta kryptingų prioritetų. Privatus turizmo sektorius paliktas savarankiškai organizuoti savo darbą, todėl dažniausia, vengiant rizikos, renkasi įprastas masinio turizmo schemas ir mažai domisi įdomiais kultūros produktais (Ščigienė, 2014, p. 145).

Siekiant geresnių rezultatų kultūrinio turizmo srityje, UNESCO rekomendavo Baltijos šalims įvairias priemones: plėtoti nacionalinės, regioninės ir vietinės valdžios, nevyriausybių organizacijų ir turizmo agentūrų bendradarbiavimą; laikytis įstatymų ir griežtos politikos, saugančios kultūros paveldą nuo kitų interesų spaudimo; kultūrinį ir istorinį paveldą labiau panaudoti turizmo industrijoje; įtraukti kalendorines šventes, kuriose persipina krikščioniškoji ir ikikrikščioniškoji kultūros; panaudoti tradicines sodybas kaimiškos patirties sklaidai; į kultūrinį turizmą labiau įtraukti vyresnio amžiaus žmones, kaip tradicijų žinovus; pasitelkti tradicinius amatininkus, skatinti juos gaminti suvenyrus; plėtoti valgymo ir gėrimo kultūrą, steigti alaus varyklas, kepyklas ir kt.; tarptautinėje erdvėje skleisti informaciją apie festivalius ir kitus renginius, duomenis pateikiant ne vėliau kaip dveji metai prieš renginį; kurti bendrus Baltijos šalių projektus, kurie skirti pristatyti festivalius ir kitas šventes (taip pat ir folkloro), kulinarinį paveldą, etninę kultūrą, piliakalnių ir karinį paveldą, istorinius įvykius (Cultural Tourism Policy Paper, 2003, p. 54, 58–59, 62–63, 65, 70).

Lietuvos turizmo plėtros 2014–2020 metų programoje į tai iš dalies atsižvelgta, tačiau labiau pabrėžiant ekonominę pusę: numatyta plėtoti kultūrinio turizmo infrastruktūrą prioritetiniuose turizmo plėtros regionuose (Pajūrio, Dzūkijos, Rytų Aukštaitijos, Žemaitijos aukštumų ir Nemuno žemupio), kurti kultūros kelius (taip pat ir kulinarinio paveldo, UNESCO), remti kulinarinio paveldo, etnokultūros regionų tradicijų, tradicinių amatų plėtrą ir edukacinių programų kūrimą, didinti ir plėsti kaimo turizmo paslaugų pasiūlą ne tik per turizmo sezoną, taip pat plėtoti specializuotas paslaugas (agroturizmo, kulinarinio paveldo ir kt.), skatinti senuosius amatus kaime, tobulinti turizmo srityje dirbančių žmonių kompetenciją. Deja, programos įgyvendinimo vertinimo kriterijai grindžiami tik kiekybiniais rodikliais: pavyzdžiui, vienetais matuojamas kultūros paveldo objektų aktualizavimas (žr. programos 1.1.1. punktą) ir ne per turizmo sezoną rengiami kultūriniai renginiai (3.1.1. punktas), turistų skaičiumi – kaimo turizmo paslaugų pasiūlos didinimas ir plėtimas (3.2.1. punktas). Turizmo efektyvumas ir kituose dokumentuose dažniausia analizuojamas neįtraukiant kokybinio kultūrinės veiklos įvairovės vertinimo kriterijų, pasitenkinus vien kiekybiniais rodikliais, pavyzdžiui: kaimo turizmo veikla vertinama vien pagal apgyvendintų turistų, kaimo turizmo sodybų, suteiktų nakvynių ir sodybose esančių vietų skaičius (Šadeikaitė ir Folk, 2017). Tuo tarpu svarbus ir kokybinis vertinimas, kaip kaimo turizmas skatina puoselėti kultūros vertybes, kokia kultūrinių paslaugų kokybė, kaip tobulėja šioje srityje dirbančių žmonių gebėjimai ir pan.

Vienas svarbiausių klausimų, siekiant kultūrinio turizmo plėtros – kultūrinių išteklių vadyba. Siekiant ją sukurti ar patobulinti, pasak P. Keller (2007), būtina: *decentralizacija*, sudarant galimybes vietinėms valdžios institucijoms kurti naujas ir lanksčias kultūrinių išteklių vadybos formas; *horizontalus ir vertikalus bendradarbiavimas*, užtikrinant plataus profilio kultūrinio turizmo specialistų rengimą ir būtiną finansavimą; *horizontali integracija*, sinchronizuojant kultūrinio turizmo politikos tikslus ir prioritetus konkrečiai teritorijai, darnias sąsajas su kitais sektoriais; *vertikali integracija*, suderinant kultūrinio turizmo vadybos veiklas su sprendimus priimančiomis vietinės, regioninės ar nacionalinės valdžios institucijomis; *vietinės bendruomenės dalyvavimas*, be kurios neįmanoma gera kultūrinio turizmo išteklių vadyba. Manytume, kad tarp šių siūlymų ypač aktualus plataus profilio kultūrinio turizmo specialistų rengimas, nes tik su specialistais įmanomas sumanus naujų ir lanksčių kultūrinių išteklių vadybos formų kūrimas, kultūrinio turizmo tikslų ir prioritetų nustatymas bei vadyba, bendruomenės įtraukiant į turizmo veiklą.

Mokslininkai ragina kelionių organizatorius atnaujinti kelionių po Lietuvą programas įtraukiant naujus maršrutus su reikšmingais objektais, tarp jų – etnografiniais kaimais ir folkloro šventėmis (Gražulis ir Ostik, 2010, p. 28), labiau panaudoti savitą reiškinį ne tik Lietuvoje, bet ir Europoje – medinį dvarų ir etnografinių kaimų paveldą (Jasaitis ir Kriaučiūnienė, 2010, p. 79), išmokti kurti pasakojimą, panaudojant mitinį paveldą (Ščiglienė, 2014, p. 151). Pabrėžiama etninio turizmo svarba vietiniam turizmui, kuris padeda žmonėms geriau suvokti savo šalies tautines vertybes ir istoriją, jei sumaniai išnaudojami pažintinį ir edukacinį potencialą turintys šalies ištekliai (Kriaučiūnienė, Jasaitis, 2009, p. 211). Atlikę Ispanijos turistų lūkesčių tyrimus, V. Gražulis ir J. Ostik pabrėžė kaimo vaidmenį dėl jame išsaugotų ir tebegyvuojančių autentiškų senovinių tradicijų, dėl kurių Lietuva užsienio turistams tampa įdomi. Todėl, siekiant pagyvinti šalyje kultūrinį turizmą, siūloma „sugrąžinti kaimui jo istoriškai užtarnautą svarbą šalies kultūriniame palikime, daugiau orientuojantis į kaimui būdingą turimą materialųjį bei nematerialųjį paveldą“ (Gražulis ir Ostik, 2010, p. 24–26).

Turizmo srityje pagrindinė su kaimu siejama forma – kaimo turizmas. Deja, Lietuvos kaime kultūrinis turizmas dar tik skinasi kelią. G. Dusevičiūtė, nagrinėdama etninės kultūros raišką kaimo turizmo sodybose, pastebėjo, kad jose etninės kultūros elementai dažniausia vaidina tik reprezentacinį vaidmenį, didesnis dėmesys skiriamas estetinei raiškai, teikiamos relaksacinės paslaugos mažai susijusios su kaimo gyventojų tradicine veikla (išskyrus nebent žvejybą), tik nedidelė sodybų dalis turi ką nors bendro su etnine kultūra. Sodybų architektūroje, išplanavime ir interjere tradiciškumo labai mažai, beveik nėra regioniško požymių arba pasitaiko, kad sodyboje suplakami skirtingiems regionams būdingi elementai. Sodybos kartais bendradarbiauja su amatininkais, tačiau šių dirbiniai dažnai nėra tradiciniai (naudojamos tik tradicinės medžiagos), išskyrus plintančius „Amatų kiemus“, kuriuose demonstruojami tradiciniai lietuvių amatai (Dusevičiūtė, 2011, p. 79–82).

A. Bakštonas 2009 m. atliko tyrimą apie etnokultūros vaidmenį kaimo kultūroje, kuriame dalyvavo trys Vilniaus rajono socialinės respondentų grupės: kaimo sodybų savininkai, poilsiautojai ir kaimo bendruomenės gyventojai³. Visų grupių respondentai kaimo turizmą daugiausia siejo su gamta (95 proc.) ir kaimu (94 proc.), daug mažiau (63 proc.) įvardijo tradicijas kaip kaimo turizmo požymį, todėl A. Bakštonas siūlė plėtojant šį verslą daugiau dėmesio skirti tradicijoms (Bakštonas, 2009, p. 58). Kaimo turizmas, be abejonės, galėtų apimti įvairias veiklas, panašiai kaip kitose šalyse – pasivaikščiojimą gamtoje, paukščių stebėjimą, piilakalnių ar kitų vietos paminklų, istorinių vietų lankymą, laukinių vaisių ir vaistinių augalų rinkimo veiklas, pažintį su vietos tautodailininkais, dainininkais ir kitais žymiais žmonėmis, dalyvavimą kaime vykstančiuose renginiuose, kulinarinio paveldo degustacijas, nakvynes ant šieno, susipažinimą su žemės ūkio darbais, auginamais gyvūnais, tradiciniu gyvenimo būdu ir pan. Taip į kaimo turizmą būtų įterpiamas ir agroturizmas bei ekoturizmas, kurie taip pat turi artimų sąsajų su etnine kultūra.

Vis labiau populiarėjanti agroturizmo forma – darbas žemės ūkyje, kadangi daugelis miestiečių mažai ką nežino apie žemės ūkio darbus ir gyvulininkystę, kaip atsiranda maisto produktai. Agroturizmas tampa svarbia pažintine veikla, kai mokoma ar parodoma, kaip dirbami žemės ūkio darbai, prižiūrimi augalai, naminiai paukščiai, galvijai ir kiti gyvūnai. Tačiau Lietuvoje agroturizmu iki šiol užsiima tik vienetai. Svečių pageidavimu agroturizmo elementus galima būtų panaudoti bet kurioms kaimo turistų pramogoms pajvairinti, jiems pasiūlant tą veiklos rūšį, kuri yra pagrindinė tame ūkyje – gyvulininkystė, augalininkystė ar bitininkystė (Bakštonas, 2009, p. 29). Į kaimo turizmo plėtros programas siūloma įtraukti ir tokias kaimui būdingas senas tradicijas kaip grybavimas, uogavimas, tradicinė žvejyba, bitininkystė, kalvystė (Gražulis ir Ostik, 2010, p. 25).

Kai kurie tyrinėtojai tvirtina, kad kultūrinis turizmas, kaip verslas, turi išskirtinį privalumą, lyginant su kitomis turizmo formomis ir plėtros priemonėmis – jam pakanka mažų kapitalinių investicijų, o grąža gaunama daug didesnė, nes išauga vietinės produkcijos gamyba, daromas teigiamas poveikis kitoms susijusioms ekonomikos šakoms (Dapkus, 2008, p. 31). Tačiau tai tik išorinis išpūdis, nes tik dalis kultūrinio turizmo elementų gyvuoja tarsi savaime (tradicinis maistas, kraštovaizdis ir pan.), bet norint integruoti į kaimo turizmą kitus elementus, būtinas ypatingas visuomenės dėmesys ir didesnės pastangos, ypač kalbant apie nematerialųjį paveldą – tradicijas, tautosaką ir pan. (Bakštonas, 2009, p. 49), o ir materialiajam pavel-

³ Dauguma A. Bakštono apklaustų respondentų – turintys aukštąjį išsilavinimą, gana jauno amžiaus (46 proc. respondentų – iki 29 metų; 49 proc. – 30–35 metai; 5 proc. – vyresni kaip 36 metų).

dui restauruoti prireikia nemažų lėšų (pavyzdžiui, norint sugrąžinti etnografiniams kaimams būdingą stogų šiaudinę, nendrių ar skiedrų dangą).

Dalis autorių etnografinio turizmo plėtrą sieja būtent su etnografiniais kaimais, nes kai kuriuose jų (pvz., Vaišnoriškėse, Šuminuose) puikiai atnaujinta pastatų išorė ir vidus, stengiantis išlaikyti etnografinius bruožus, tad į turizmo veiklą siūloma įtraukti visą kaimą (Dusevičiūtė, 2011, p. 80). Tačiau tada labai svarbu atsižvelgti į bendruomenės reikšmę. Vietinės bendruomenės gyvenimo būdas, papročiai, religija ir kultūros išskirtinumas bei pakantumas atvykstantiems turistams daro didelę įtaką formuojant natūralų regiono grožį (Dapkus, 2008, p. 36). Tikėtina, kad kaimo bendruomenėms naudinga turėti kuo daugiau savitų kultūros paveldo objektų, todėl jos galėtų šiuos objektus saugoti, tik jų priežiūrai turėtų gauti lėšų. UNESCO dokumente apie Baltijos šalių kultūrinį turizmą pabrėžiama, kad *turizmo darnaus vystymosi* sąvoka apima ne tik aplinkosaugą ir ekonomiką, bet ir bendruomenę, kuriai suteikiami tam tikri įgaliojimai (Cultural Tourism Policy Paper, 2003, p. 13). Dažniausia pabrėžiama, kad bendruomenėms naudinga dalyvauti turizmo veikloje, nes iš to jos gauna papildomas pajamas: už maitinimo ir apgyvendinimo paslaugas, prekybą rankdarbiais ir suvenyrais, rekreacijos ir turizmo reikmenų nuomą, ekskursijų vedimą į vietinius įdomius objektus ir t. t. Dėmesio vertas A. Bakštono pastebėjimas, kad kaimo turizmo ir vietinės bendruomenės tarpusavio sąveikos poveikis gali būti tiek *tiesioginis* – iš karto matomas ir suvokiamas (kai, pavyzdžiui, kaimo gyventojai iš turistų gauna pajamų arba turistai palieka ištryptus augalus ir krūvas šiukšlių), tiek *netiesioginis* – iš karto nematomas ir neįvertinamas (pvz., šeiminkai turistų skatinami daugiau sužinoti apie savo apylinkes; keičiama aplinka, siekiant, kad apsilankytų daugiau svečių; svetimų žodžių į gimtąją kalbą įpynimai ir pan.) (Bakštonas, 2009, p. 28–29). Taigi ir vienu, ir kitu atveju poveikis gali būti tiek teigiamas, tiek neigiamas.

Minėtame UNESCO 2003 metų dokumente ne veltui užsiminta apie neigiamą turizmo poveikį vietos bendruomenei ir kultūros paveldui. Apie tai kalbėjo R. Hopenienė ir I. Patašienė (2012): neplanuojamas ir nevaldomas turizmas gali paskatinti vietos žmonių priešiskumą, „kultūros šoką“, kultūros komercializacijos procesą, „demonstracinio efekto“ pasireiškimą ir net kultūrinę degradaciją. Manytume, kad, siekiant to išvengti, būtinas papročių ir bendruomeninio gyvenimo išmanymas, vietos žmonių ir jų galimybių pažinimas. Susimąstyti verčia tokie minėtų autorių pastebėjimai: „Kuo didesnė autentiškumo paklausa, tuo labiau nuo jo tolstama pataikaujant turistų poreikiams. <...> Parduodamuose pasirodymuose, už kuriuos vietiniams gyventojams sumokama, autentikos nebelieka“ (Hopenienė ir Patašienė, 2012, p. 39). Be abejonės, atskirti autentiškumą nuo kičo gali tik labiau išsilavinę turistai, suvokiantys tikrųjų vertybių ir nesužadintų tradicijų esmę. Kita vertus, galima kaimo žmones, norinčius plėtoti kultūrines paslaugas, tačiau nepakankamai suvokiančius ar perėmusius senąsias vertybes, sumaniai nukreipti kaupti žinias, paskatinant rinkti duomenis apie vietinius kultūros ir gamtos objektus, kaimų istorijas, vietovardžių prasmę ir kilmę, įtraukti pasakas, sakmes, legendas, patarles, priežodžius, mįsles, dainas ir kitą tautosaką, pasitelkti vietos senolius ir pan. Geresnis vietos kultūros išmanymas leistų gerokai padidinti kaimo turizmo plėtros galimybes, išvengti kičinės kūrybos ir sustiprinti savitumo pojūtį.

Taigi, siekiant kultūrinio turizmo kokybės, švietimas yra labai svarbus, todėl išsamiau aptarkime, koks yra kultūrinio turizmo integracijos į švietimą poreikis, būklė ir galimybės.

2. Kultūrinio turizmo integracijos į švietimą poreikis, būklė ir galimybės

Tradicinėje kultūroje papročiai, per amžius susiklostęs gyvenimo būdas, žinios apie gyvenamą vietovę ir kita liaudies žinija nuo seno buvo perduodama iš kartos į kartą šeimoje, giminėje ar bendruomenėje. Tačiau pastaruosiu metu Lietuvoje dėl sovietmečio įtakos, vis spartėjančios globalizacijos ir emigracijos beveik išnyko daugelio kartų šeima, susilpnėjo giminystės ryšiai, daug kur nebeliko senųjų bendruomenių. Etninių tradicijų perdavėjo funkcijas dabar dažniau perima švietimo sistema, todėl plėtojant kultūrinį turizmą švietimui turėtų būti skiriamas ypatingas dėmesys.

2.1. Tarptautinės rekomendacijos dėl kultūrinio turizmo integracijos į švietimą, nepakankamas tam skiriamas dėmesys Lietuvoje

UNESCO dokumente Baltijos šalims teigiama, kad švietimas ir mokslas yra pagrindas siekiant kultūrinio turizmo plėtros, nes „švietimas yra vienintelis svarbiausias veiksnys, turintis įtakos kultūros dalyvių, lėšų ir kelionių skaičiaus augimui“ (Cultural Tourism Policy Paper, 2003, p. 21). Būtina kelti išsilavinimo lygį šioje srityje, todėl Baltijos šalys turėtų integruoti kultūrinio turizmo pažinimą į bendrojo lavinimo mokyklas, profesinį mokymą ir aukštąsias mokyklas, užtikrinti kvalifikacijos kėlimo galimybes, apimant ir vietos valdžios bei darbdavių sistemingą mokymą, nes visa tai pasitarnauja kaip šaltinis ir priemonė ugdant gebėjimus ir užtikrinant vadybos kokybę kultūrinio turizmo srityje (Ten pat, p. 51, 61–62). Šiame dokumente pastebėta, kad Baltijos šalyse esama puikių kultūros, istorijos ir architektūros paminklų atnaujinimo bei atkūrimo ekspertų, tačiau jų skaičius ribotas. Nors esama daug gyventojų su aukštu išsilavinimu ir tai sudaro pagrindinius kultūrinio turizmo išteklius, tačiau aukštojo mokslo programose bei tyrimuose kultūriniam turizmui skiriama per mažai dėmesio. Bendrojo lavinimo mokyklų programose to dėmesio taip pat labai trūksta. UNESCO ypač pasigedo išsamesnių mokymų apie kultūrinį turizmą, skirtų vietos valdžios institucijoms ir įmonių darbdaviams, susidarė įspūdis, kad kultūrinio turizmo srityje dirbantiems žmonėms trūksta būtinos kompetencijos, įgūdžių ir patirties (Ten pat, p. 41–42).

2006 m. pateiktose UNESCO rekomendacijose dėl tvarios turizmo ir kultūros plėtros (Robinson, Picard, 2006) paminėtas 2003 m. vykusios tarptautinės dialogui tarp civilizacijų skirtos konferencijos siūlymas vyriausybėms savo šalyse išplėsti švietimo programas, siekiant skatinti geresnį visų kultūrų supratimą. UNESCO nurodė, kad šiuo atžvilgiu turizmas, kaip tarpkultūrinių mainų forma, yra parankus tokioms švietimo iniciatyvoms, nes kultūrinės žinios gali būti platinamos ne tik per švietimo įstaigas, bet ir per bendruomenes, todėl kultūrinis švietimas turėtų būti labai platus – tiek per švietimo įstaigų teikiamą formalųjį ugdymą, tiek per neformalųjį, įtraukiant kelionių vadovus, vaizdo įrašus, internetą ir pan.

Europos ekonomikos ir socialinis komitetas, 2006 m. pateikdamas savo nuomonę dėl turizmo ir kultūros, rekomendavo siekti platesnio kultūrinio sąmoningumo, todėl „mokyklose reikia diegti naujas programas, kurios supažindintų jaunimą su vietos istorijos, meno ir aplinkos paveldu, ir numatyti iniciatyvas, kurios skatintų jaunas žmones aktyviai dalyvauti juo naudojantis“ (Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas, 2006, p. 3). Čia pat pateiktas pavyzdys, kaip kiekvieną pavasarį Italijos aplinkos fondas skatina šalyje atverti mažai žinomus ar uždarytus objektus ir siūlo juose vietovės mokyklų moksleiviams vesti lankytojams ekskursijas. ES komiteto nuomone, visų pirma svarbu vietos žmones supažindinti su jų vietovės istorijos, meno ir aplinkos paveldo turtingumu, kad jie, remdami valdžios institucijų darbą, galėtų puoselėti ir populiarinti savo vietovę (Ten pat).

Užsienyje neretai sodybų šeimininkų kultūrinį švietimą organizuoja kaimo turizmo asociacijos: štai Vengrijoje asociacija rengia seminarus ir pateikia papročių aprašus; Rumunijoje asociacija skelbia, pavyzdžiui, „kiaušinių meno dekoravimo mokymus“ ir kitus edukacinius užsiėmimus (Dusevičiūtė, 2011, p. 81). Tuo tarpu Lietuvos kaimo turizmo asociacija, kaip galima spręsti iš jos internetinėje svetainėje skelbiamos informacijos, daugiausia rengia seminarus, skirtus mokymams apie informacines ir komunikacines technologijas, verslo rinkodaros strategijas, apskaitos ir mokesčių aktualijas, tačiau labai retai – apie tradicinius amatus ir kitus su etnine kultūra bei paveldu susijusius dalykus. Galbūt tai yra viena iš priežasčių, kodėl Lietuvoje yra tiek nedaug kaimo turizmo sodybų, kurios pačios imasi įgyvendinti edukacines programas, skirtas kultūrinio paveldo bei etninės kultūros (materialios ir dvasinės) suvokimui bei patirties perėmimui.

Nepakankamas dėmesys kultūrinio turizmo integracijai į ugdymą atsiskleidžia ir Lietuvos strateginiuose turizmo sritį reglamentuojančiuose dokumentuose. Kaip minėta, Turizmo įstatyme iš viso nekalbama apie kultūrinį turizmą, o Lietuvos turizmo plėtros 2014–2020 metų programoje įgyvendinant uždavinį „tobulinti turizmo sektoriuje dirbančių specialistų kompetenciją“ numatoma ugdyti tik tarpkultūrinę kompetenciją, tobulinti specialistų užsienio kalbų žinias ir gerinti įvaizdį, tačiau neįvardijama būtinybė pažinti savo krašto tradicijas, vietos bendruomenių gyvenimo būdą bei kultūrinį paveldą. Akivaizdu, kad turizmo plėtros programa visų pirma nukreipta į geresnį atvykstančių turistų kultūros supratimo ir gebėjimų su jais bendrauti ugdymą, bet ne į savų kultūrinių išteklių geresnį pažinimą.

Etnokultūros sąsajų su kaimo turizmu tyrimą 2009 m. Vilniaus rajone atlikęs A. Bakštonas nustatė: „Tiek kaimo turizmo sodybų savininkai, tiek turistai ir kaimo bendruomenės nariai mano, kad šiandieninėje situacijoje etninės kultūros vaidmuo yra nuvertintas“ (Bakštonas, 2009, p. 43, 63). Kaip pagrindinę etninės kultūros vaidmens nuvertinimo priežastį pusė respondentų nurodė nepakankamą dėmesį etninei kultūrai Lietuvos mokyklose (Ten pat, p. 50, 63). Toks etnokultūrinio ugdymo būklės įvertinimas iš esmės atskleidžia dabartinę situaciją, kuri susiklostė nepaisant to, kad nepriklausomybę Lietuvai sugrąžinusi „dainuojamoji revoliucija“ kilo iš stiprios lietuviškosios savimonės, buvo glaudžiai persipynusi su tuometiniu etnokultūriniu pakilimu mūsų šalyje.

2.2. Etnokultūrinio ugdymo Lietuvoje raida

Lietuvoje kartu su folklorinio atgimimo judėjimu nuo praėjusio amžiaus 7-ojo dešimtmečio pabaigos, nepaisant sovietmečio draudimų, vis dažniau darželiuose ir mokyklose imta mokyti vaikus liaudies dainų, žaidimų, pasakų, tautodailės ir kitokios liaudies kūrybos. Nepriklausomybės atgavimo prierašyje apie etnokultūrinio ugdymo poreikį prabilta atvirai ir garsiai: pavyzdžiui, 1989 m. vykusiame steigiamajame Lietuvių etninės kultūros draugijos suvažiavime aktyviai diskutuota apie etninę kultūrą mokykloje ir jos mokymo formas (Trinkūnienė, 1990, p. 14–15). Tikintis tautinės kultūros suklestėjimo Lietuvai atgavus nepriklausomybę, nuo dešimtojo dešimtmečio nemažai ugdymo įstaigų pradėjo savo nuožiūra koreguoti ugdymo programas, daugelyje mokyklų įvestos etninės kultūros pamokos, kurias dažnai vesdavo folklorinio judėjimo dalyviai, kupini entuziazmo ir noro perteikti jaunajai kartai tradicinės kultūros vertybes. Tokias nuostatas skatino ir Meilės Lukšienės sukurta tautinės mokyklos koncepcija, besiremianti etnokultūriniais pagrindais.

Deja, priėmus liberalios pakraipos mokyklos koncepciją, etnokultūrinis ugdymas jau po dešimtmečio buvo tarsi „nurašytas į užribį“. 1998–1999 m. atlikta bendrojo lavinimo mokyklų vadovų anketinė apklausa parodė, kad „mokyklose mažėja dėmesys mokinių tautinės savimonės formavimui, patriotiniam ugdymui, etninės kultūros pagrindų dėstymui, nepakankamam etninės kultūros papildomam ugdymui, popamokinei veiklai, mokyklinei kraštotyrai“ (Čepienė, 2008, p. 286). Etninės kultūros globos tarybos (toliau – EKG) užsakymu 2002 m. pabaigoje atlikus bendrojo lavinimo mokyklų pedagogų apklausą konstatuota: „Nušlūgus tautinio atgimimo bangai, etninės kultūros ugdymo padėtis bendrojo lavinimo įstaigose nuolat blogėjo ir dabar ją galima vertinti kaip kritišką, kadangi nesukurta valstybinė etninės kultūros ugdymo sistema“ (Kirdienė, 2004, p. 83). Iš šios apklausos paaiškėjo, kad etninės kultūros poreikis yra formuojamas dalykas: kai švietimo įstaigoje etninei kultūrai skiriamas pakankamas dėmesys, jos ugdytinių požiūris į etninę kultūrą tampa palankesnis, geriau suvokiama tradicijų vertė ir gyvybingumas.

Tada prioritetinį etnokultūrinio ugdymo statusą siekta įtvirtinti įvairiais Lietuvos Respublikos teisės aktais. 1999 m. Seimas patvirtino visuomenės iniciatyva parengtą Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymą, kurio Preambulė skelbia: „Etninė kultūra yra tautos būtis, išlikimo ir tvirtumo esmė, nacionalinės kultūros pamatas. <...> tik savo etnine kultūra besiremianti tauta gali palaikyti savo visuomenės narių pilietinį brandumą, dalyvauti pasaulio civilizacijoje kaip lygiavertė partnerė, išlaikyti tokiai partnerystei ir bendradarbiavimui būtiną orumą, savarankiškumą ir savitumą.“ Šiame įstatyme tarp svarbiausių etninės kultūros valstybinės globos uždavinių (4 straipsnis) įvardytas siekis užtikrinti visiems visuomenės nariams geriau pažinti etninę kultūrą ir jos reiškinį įvairovę, ugdyti brandžios tautinės savimonės asmenybes integruojant etninę kultūrą į švietimo sistemą, o 9-ajame straipsnyje įvardytos konkrečios šio uždavinio įgyvendinimo kryptys. Etninės kultūros ugdymo svarba įvardyta ir Nacionalinio saugumo pagrindų įstatyme, kuris nurodo, kad vidaus politika turi remtis tautinės savimonės ugdymu, valstybė privalo užtikrinti lietuvių tautos etninės kultūros, kultūros savitumo ir papročių, kultūros paveldo išsaugojimą, švietimo sistema turi ugdyti tautinį sąmoningumą, pagarbą kitoms tautoms. Ir švietimo įstatyme įvardytas švietimo tikslas perteikti asmeniui tautinės ir etninės kultūros pagrindus, užtikrinti sąlygas formuoti asmens brandžiai tautinei savimonei, garantuoti tautos, krašto kultūros tęstinumą, jos tapatybės išsaugojimą, nuolatinį jos vertybių puoselėjimą.

Po dešimtmečio parengta Etninės kultūros plėtros švietimo įstaigose strategija 2009–2012 m. laikotarpiui (patvirtinta švietimo ir mokslo ministro 2009 m. lapkričio 19 d. įsakymu Nr. ISAK-2365, toliau – Strategija), kurioje įvardyti uždaviniai: pakoreguoti neformaliojo ir formaliojo švietimo turinį bei jo įgyvendinimą reglamentuojančią teisinę bazę įtvirtinant etnokultūrinio ugdymo nuostatas ir realizavimo galimybes, jas įgyvendinantiems mokytojams sukurti švietimo pagalbos sistemą, sudaryti mokiniams prielaidas pasirinkti etninę kultūrą kaip vieną iš neformaliojo švietimo veiklos kryptių. Tačiau tarp Strategijos priemonių neliko teisinės bazės tobulinimo, apsiribota etninės kultūros ugdymo metodinių rekomendacijų pradinio ugdymo pedagogams ir pasirenkamo etninės kultūros modulio 5–12 klasėms parengimu.

2009 m. pabaigoje – 2010 m. pradžioje EKG T užsakymu vėl atliktas tyrimas, kurio tikslas – ištirti etninės kultūros ugdymo bendrojo lavinimo vidurinėse mokyklose padėtį. Apklausus etnokultūrinio ugdymo praktikos turinčius mokytojus paaiškėjo, kad sunku būtų tikėtis, jog mokiniai noriai rinktųsi pasirenkamą etninės kultūros pamoką 5–12 klasėse, nes etninės kultūros pagrindų, kurie suteikiami pradinėse klasėse, dažniausia nepakanka, dėl to būtina pradėti ugdyti etninę kultūrą nuo pirmos klasės (Trinkūnienė, 2010, p. 26). Šio tyrimo dalyviai gana kritiškai pasisakė prieš švietimo valdininkų nuostatą etninę kultūrą tik integruoti į kitus dalykus, nes tų dalykų mokytojai tam nerengiami, be to, 20 metų vykęs etnokultūros integravimas į paskirus dalykus buvo nevaisingas. Ekspertų nuomone, etninė kultūra savo esme pati yra labiausiai integralus dalykas, apimantis visas tradicinės gyvensenos dalis, dėl to mokytojai pasiūlė alternatyvią idėją – į etninės kultūros pamokas integruoti kitus mokomuosius dalykus (Ten pat, p. 24).

Su šiomis idėjomis prasilenkė aukščiau minėta Strategija, numaćiusi vien pasirenkamą etninės kultūros ugdymą ir jo integraciją. Įgyvendinant Strategiją parengtos Etninės kultūros ugdymo metodinės rekomendacijos ikimokyklinio, priešmokyklinio ir pradinio ugdymo pedagogams (toliau – Rekomendacijos)⁴, Pagrindinio ugdymo etninės kultūros bendroji programa ir Vidurinio ugdymo etninės kultūros bendroji programa (patvirtintos LR švietimo ir mokslo ministro 2012 m. balandžio 12 d. įsakymu Nr. V-651, toliau – EK programos)⁵ – šiuo metu tai yra svarbiausi dokumentai, pagal kuriuos gali vykti vaikų etnokultūrinis ugdymas, pradedant lopšelinukais ir baigiant abiturientais⁶. EK programos skirtos ne tik lietuvių, bet ir Lietuvos tautinių bendrijų ugdymo įstaigoms, be to, jos gali būti taikomos ne vien bendrojo lavinimo, bet ir neformaliojo švietimo mokykloms. Vienas svarbiausių etnokultūrinio ugdymo uždavinių – perteikti suvokimą, kad etninė kultūra yra nuolat atsinaujinantis reiškinys, pasireiškiantis įvairiais būdais (paprastiniu elgesiu, pasaulėžiūra, mitologija, liaudies žinija, papročiais, apeigomis, tautosaka, liaudies muzika, šokiais ir žaidimais, tautodaile, tradiciniais amatais ir kita), siekiant ugdyti ugdytinių gebėjimus šioje įvairovėje atsirinkti aktualumo nepraradusias vertybes.

Ikimokyklinukų, priešmokyklinukų ir pradinukų pedagogams rekomenduojami įvairūs galimi etnokultūrinio ugdymo modeliai – nuo integravimo iki tikslinės neformalaus vaikų švietimo veiklos (būrelių, amatų dirbtuvių ir t. t.), pradinėje mokykloje dar gali būti įvestos etninės kultūros dalyko pamokos, be to, atsižvelgiant į tėvų pageidavimą, įstaigos gali pasirinkti tik vienos grupės ar klasės etnokultūrinį ugdymą. Pagrindinio ugdymo programoje siūlomi keli ugdymo modeliai, atsižvelgiant į mokyklos galimybes: 1) pasirenkamasis etnokultūros dalykas; 2) pasirenkamieji etnokultūros moduliai; 3) etnokultūros integravimas į įvairius dalykus, pasirenkant iš programos ne mažiau kaip po 7-ias temines sritis ir pagal jas planuojant integruotas pamokas, vedamas vieno, dviejų ar daugiau dalykų mokytojų; 4) etninės kultūros integravimas į visus dalykus ir į daugelį mokyklos gyvenimo sričių; 5) etnokultūrinio ugdymo įgyvendinimas neformaliojo ugdymo srityje. Vidurinio ugdymo programoje greta šių modelių dar siūlomos ir etninės kultūros ugdymo srautinės paskaitos.

Rengiant Rekomendacijas ir EK programas siekta skirtingam amžiui pritaikyto turinio nuoseklumo, todėl, konsultuojantis su pedagogais, mokslininkais, etninės kultūros ir švietimo ekspertais bei visuomenės

⁴ Rekomendacijų rengimui vadovavo dr. Dalia Urbanavičienė.

⁵ EK programų rengimui vadovavo dr. Dalia Urbanavičienė ir dr. Gaila Kirdienė.

⁶ 2013–2014 m. EK programos papildė „Rekomenduojamų mokymo priemonių, papildomos literatūros ir kitų šaltinių pagal atskiras temines sritis“ katalogai, be to, parengta „Ugdymo plėtotės centro metodinė pagalba Etninės kultūros ugdymo bendrųjų programų įgyvendinimui“ (paskelbta UPC tinklalapyje), kad pedagogai galėtų pasirinkti etnokultūriniam ugdymui naudingus leidinius ir kitą informaciją juos dominančia tematika.

atstovais, pagal skirtingas amžiaus grupes⁷ apibrėžti konkretūs ugdymo tikslai⁸ ir parengtos etnokultūrinio ugdymo turinio gairės. Etnokultūrinio ugdymo turinys apima nuoseklų gyvenamosios aplinkos ir supančio pasaulio pažinimą: pradedant nuo lopšio ir kambario erdvės kūdikystėje, vėliau – kiemo, kaimo, regiono ir Lietuvos, galiausiai išsiplečiant iki kitų tautų ir šalių kultūrų pažinimo. Kartu su erdvės plėtimusi auginamas ir savęs suvokimo žmonių aplinkoje laukas (šeima, giminė, draugai, kaimynai, bendruomenė, tauta, tėvynainiai ir Tėvynė, europiečiai ir Europos žemynas, žmonija ir Pasaulis), į kurį patenka ir gamta bei žmogaus santykis su ja, paprotinis elgesys, žmonių darbai, kūryba, pasaulėžiūra. Augant vaikui, jo etnokultūrinė patirtis turėtų tapti vis įvairesnė, gilėti tautinės savimonės suvokimas ir asmeninės atsakomybės įsisąmoninimas.

2.3. Etnokultūrinio ugdymo sąsajos su kultūrinio turizmo plėtrai aktualiais dalykais

Atsižvelgiant į su amžiumi augančias vaikų galimybes ir poreikį plėsti akiratį, jau nuo priešmokyklinio amžiaus siūloma į ugdymą įtraukti pažintines išvykas – į etnografinius kaimus ar sodybas, tradicinių amatų centrus, muziejus, parodas, etninės kultūros centrus, nacionalinius ir regioninius parkus, aplankyti įvairius etnokultūrinius renginius, gamtos ir kultūros paminklus, vietos tautodailininkus, folkloro ansamblius ir pan. Rekomenduojama išvykų metu ugdyti vaikų vertybines nuostatas (skatinant vaikus pajausti, pasigrožėti, saugoti, prisiimti atsakomybę), gebėjimus (stebėti, aiškintis, daryti išvadas ir kt.), praktinius įgūdžius (pasodinti, palaistyti, pamaitinti), neapsiriboti vien faktų pateikimu. Rengiantis dalyvauti edukaciniuose renginiuose, patartina organizuoti nedideles vaikų grupes, vaikus iš anksto nuteikti išvykai: išsiaiškinant su jais dėl išvykos kylančius klausimus ir asociacijas, numatyti tam tikras užduotis ir jas įgyvendinti prieš išvyką, jos metu ar po jos (pavyzdžiui, pasimokyti žiesti molio dirbinius, pasiruošti duonos kepimui, papasakoti padavimą ar legendą apie lankomą piliakalnį, pavaizduoti patirtus įspūdžius piešiniuose ir pan.). Pagrindinio ugdymo programoje siūloma sudaryti mokiniams galimybes ne tik rengti pažintines išvykas į gamtą, tradicijas puoselėjančias kaimo turizmo sodybas, tradicinių amatų centrus, nacionalinius ir regioninius parkus, etninės kultūros centrus, muziejus, bet ir į mokslo įstaigas.

Rekomendacijose ir EK programose pateiktos etnokultūrinio ugdymo gairės apima įvairias temas, kurios ypač aktualios kultūriniam turizmui:

- Etnokultūrinis ugdymas nuo lopšelio iki mokyklos baigimo grindžiamas *liaudies kūrybos panaudojimu*, apimant sakinį, dainuojamąjį, žaidybinių ir šokamąjį folklorą, vaidybą ir tautodailę, pradedant nuo paprasčiausių formų (lopšinių, žaidinimų, skaičiuočių ir pan.), susipažinimo su tradicinės tautodailės motyvais (simboliais, būdingomis spalvomis, ornamentika ir kt.), baigiant paskirų rūšių ir žanrų bruožų, atlikimo stilistikos ypatybių nagrinėjimu, įvairių projektų bei scenarijų kūrimu pasitelkiant liaudies kūrybą.
- Nuo pat mažumės susipažįstama su *gyvūnija ir augalija tradicinėje kultūroje*, aptariant laukinę gyvūniją, naminius gyvulius ir paukščius, tradicinę augaliją, jų įvaizdžius tautosakoje bei susijusias tradicijas, o 5–6 klasėse – ir nacionalines gyvūnų veisles (žirgų, šunų, naminių paukščių ir kt.), gamtos simbolinę reikšmę tradicinėje pasaulėžiūroje.
- Neatsiejama etnokultūrinio ugdymo dalis – *kalendoriniai papročiai*. Patys mažiausi dar tik dainuoja trumpas kalendorines daineles apie įvairius gyvūnus, rutinėja margučius, pradinukai supažindinami su

⁷ Etnokultūrinis ugdymas apima *ikimokyklinį* ugdymą (skirstant į ankstyvąjį ir nuo 3 metų amžiaus), *priešmokyklinį* ugdymą, *pradinį* ugdymą (skirstant į 1–2 ir 3–4 klasių koncentrus), *pagrindinį* ugdymą (skirstant į 5–6, 7–8 ir 9–10 klasių koncentrus), *vidurinį* ugdymą (11–12 klases).

⁸ Etnokultūrinio ugdymo *ikimokykliniame* ir *priešmokykliniame* amžiuje siekiai – panaudoti etninę kultūrą kaip vaikų gyvenimo turtinimo, džiuginimo, kūrybos, darnaus sugyvenimo su kitais, tautos patirties perėmimo ir prigimtinių galių atsiskleidimo šaltinį, paskatinti vaiko susidomėjimą įvairiais papročiais ir tautinio meno rūšimis; *pradinukų* etnokultūrinio ugdymo siekiai – sudaryti sąlygas įgyti svarbiausius etninės kultūros reiškinių bei vertybių pažinimo ir suvokimo pradmenis, tapti tradicijų perėmėju tenkinant savo prigimtinius žaidybinius, kūrybinius ir pažinimo poreikius; *pagrindinio* ugdymo programos paskirtis – sudaryti sąlygas kiekvienam mokiniui įgyti etninės kultūros pagrindus, pažinti jos reiškinių įvairovę, įgyti liaudies kūrybos gebėjimų, perimti tradicines etines ir estetines vertybes; *vidurinio ugdymo* programos tikslas – ugdyti asmenybę, pasižyminčią brandžia tautine savimone ir savigarpa, gebėjimais ir nuostatomis puoselėti artimiausios aplinkos, savo šalies ir kitų tautų kultūrą, pasaulio paveldą, suvokiančią etninės kultūros visumą ir jos santykį su dabartimi, kultūrų įvairove.

- svarbiausiomis kalendorinėmis šventėmis, vėliau žinios apie kalendorinius papročius plečiamos, susipažįstant su archajiškais laiko matavimo ir baltiškais kalendorinių švenčių žymenimis bei simboliais (5–6 kl.), musulmonų, judėjų ir kitų religijų šventėmis, nagrinėjant švenčių kilmę, prasmę ir raišką (7–8 kl.), aptariant liaudies astronomiją, senuosius dangaus šviesulių stebėjimo įrenginius (9–10 kl.), ciklinę laiko sampratą, ieškant savo ir kitų tautų kalendorinių švenčių skirtumų bei panašumų (11–12 kl.).
- *Paprotinio elgesio* tema taip pat plėtojama nuo ankstyvos vaikystės iki pat mokyklos baigimo: pradedant nuo tradicinių pasisveikinimų, atsisveikinimų, dėkojimų, kaip elgtis prie stalo, bendrauti su bendraamžiais, vyresniaisiais ir jaunesniaisiais, kuo pasižymi svetingumo ir vaišingumo tradicijos, kodėl vertintas darbštumas ir kas būdinga juokavimų tautosakai, susipažįstant su pagrindiniais kaimo bendruomenės doros principais, nagrinėjant tautosaką apie gyvenimo išmintį ir darną, palyginant su kitų tautų mandagumo ritualais ir paprotiniu elgesiu, galiausiai aptariant paprotinės teisės ypatybes Lietuvoje, sąsajas su dabartimi.
 - Su *tradicinės pasaulėžiūros ir religijos* tema supažindinami dar pradinukai, kalbant apie mitinio pasaulio ir gamtos reiškinių, augalų, gyvūnų sąsajas, vėliau išsamiau nagrinėjami pasaulėžiūros, mitologijos ir religijos atspindžiai kalendorinėse, darbo ir šeimos apeigose, papročiuose, įvairių rūšių tautosakoje, tautodailėje, architektūroje, tradiciniuose dirbiniuose (7–8 kl.), lyginama baltų ir kitų pasirinktų tautų pasaulėžiūra bei mitologija (11–12 kl.).
 - Per visas ugdymo pakopas pamažu atskleidžiama tema *namai tradicinėje kultūroje, etnoarchitektūra ir tradicinis kraštovaizdis*, pradedant nuo paprasčiausių namų apyvokos daiktų pažinimo (ikimokyklinukai), vėliau aptariant gimtąją vietovę, tradicinę sodybą (pradinukai), savo vietovės kultūrinį kraštovaizdį, istoriją ir tradicijas (5–6 kl.), gatvinių ir kupetinių kaimų bei vienkiamų sodybų trobesius bei jų paskirtį, statybines medžiagas ir puošybą (7–8 kl.), etnoarchitektūros ir kultūrinio kraštovaizdžio ypatybes (9–10 kl.), baigiant diskusijomis apie tradicinę sodybos kaitą Lietuvos kaime, palyginimais su tuo, kaip tradicinė architektūra puoselėjama kitose šalyse (11–12 kl.).
 - Su *pirties ir sveikatos puoselėjimo papročiais* vaikai išsamiau supažindinama 3–4 klasėse (apimant tradicinėje virtuvėje naudojamų maistinių augalų ir kitų produktų gydomąsias savybes, kaip atpažinti ir rinkti vaistažoles, kokių būta namų švarinimosi papročių prieš šventes), ši tema grįžta 11–12 klasėse ir aptariama išsamiau, įvertinant senųjų gydymo būdų, ligonio slaugymo ir lankymo papročių svarbą šiandien.
 - *Kulinarinio paveldo* pažinimą rekomenduojama pradėti jau nuo lopšelinukų, kurie gali bandyti grūsti košę, mušti sviestą ir pan. Priešmokyklinukai aptaria, iš kur atsiranda duona, medus, pienas, sūris, kiaušiniai ir kitas maistas, pradinukai – koks yra duonos kelias nuo grūdo iki kepalų, kokios tradiciškai Lietuvoje augintos javų rūšys, iš ko verdamos košės, sriubos, kaip gaminama varškė, sviestas, slegiamas sūris ir kt. (1–2 kl.), vėliau išsamiau nagrinėjama, kokie yra mitybos ir duonos kepimo papročiai, tradicinės duonos rūšys (5–6 kl.) Ši tema dar kartą plačiai nagrinėjama 11–12 klasėse, lyginant kulinarinio paveldo regioninius savitumus, etnokultūrinės ir šiuolaikines tradicijas, vertinant jų sklaidą Lietuvoje.
 - *Tradiciniai amatai ir ūkinė veikla* yra labai plati ir paranki ugdymui tema. Ji pradedama nuo artimesnių dalykų: pavyzdžiui, kaip iš linų padaromi siūlai, audiniai ir drabužiai (priešmokyklinis ugdymas), kokie buvo senolių darbai – arimas, sėja, šienapjūtė, rugiapjūtė, ganymas ir kt. (1–2 kl.), kokios būta tradicinių amatų ir verslų įvairovės, kuo pasižymi senoji bitininkystė, medžioklė, senieji žūklės būdai, gintaro dirbiniai, keramika, medžio drožiniai, kryždirbystė, kalvių darbai ir kt. (3–4 kl.), kaip liejamos žvakės, pinamos virvės, daromi šiaudiniai sodai, pinamos ir audžiamos juostos bei kiti audiniai, kas būdinga medžio drožybai ir kitiems amatams (5–6 kl.), kokie buvo baltų genčių verslai ir amatai, kokių būta savo vietovės amatininkystės tradicijų (7–8 kl.). Vyresnieji gali tradicinių darbų papročius palyginti su šių dienų darbais, nagrinėti tradicinių dirbinių paskirtį bendruomenėje, aptarti technikos ir mechaninius įrenginius – malūnus, vandentiekius, matavimo prietaisus, susisiektimo priemones (9–10 kl.), įvertinti šiandieninę tradicinių amatų ir verslų plėtrą, kokios jų panaudojimo kultūrinio turizmo plėtrai Lietuvoje galimybės (11–12 kl.).

- *Tautinio kostiumo* tema gvildinama nuo mažens: priešmokyklinukai gali rūbus „susikurti“ piešiniuose, pasigaminti detales (pvz., išsiausti juosteles), pradinukai išsamiau supažindinami su tautinio kostiumo kilme ir istorija, regioniniais ypatumais, medžiagomis, iš kurių siuvamas, sudedamosiomis dalimis, spalvomis ir raštais, (3–4 kl.), tautinio kostiumo paskirtimi, sąsajomis su papročiais, tradicinės etikos nuostatomis (7–8 kl.); vyresniesiems aiškinama, kuo pasižymi archeologinis kostiumas, lyginant su tautiniu, kuo pastarasis skiriasi nuo kitų tautų nacionalinių kostiumų ir kaip jie gali būti pritaikomi šiuolaikiniam gyvenimui (11–12 kl.).
- Etnokultūriniam ugdymui ypač svarbus *regioninio savitumo* puoselėjimo klausimas. Ypač tai aktualu mažų miestelių ir kaimo vietovių gyventojams, kurie aiškiai įvardija savo vietovės priklausomybę tam tikram etnografiniam regionui, dažnai yra dar išsaugoję regionines tradicijas, šiuo atveju svarbu ugdymo procese aptarti savo etnografinio regiono tarmę, tautosaką, tautodailę, darbų tradicijas, valgius, lankytinas istorines, kultūrinės ir gamtines vietas, kitus ypatumus. Apie etnografinių regionų ypatybes daugiausia kalbama 5–6 klasėse (apibūdinant pagrindines Lietuvos etnografinių regionų kultūrinio savitumo ypatybes) ir 11–12 klasėse (aiškinantis regionų ypatumus lėmusias gamtines, istorines, sociokultūrinės ir kitas priežastis, skirtingą regionų raidą, sąsajas su baltų gentimis).
- Sąveika su vietos *bendruomene* yra abipusiai naudinga, nes skatina įvairių kartų bendrą etnokultūrinę veiklą, ją praturtina įvairesne patirtimi, o vaikus pratina nuo mažumės pajauti, kuo pasižymi bendruomeninis gyvenimas, pažinti savo gimtojoje aplinkoje gyvenančius žmones, pamažu suvokti ir save kaip jo dalį. Rekomenduojama su 3–4 klasių mokiniais aptarti, kaip seniau gyvendavo bendruomenės gatviniuose ir kupetiniuose kaimuose, vienkiemių sodybose, kokias šventes kartu švėsdavo, o 7–8 klasėse išsamiau nagrinėti įvairias bendruomenes, jų tradicijas, bendruomeninio gyvenimo kaitą Lietuvoje per pastarąjį šimtmetį, lyginant su kitų šalių bendruomeniniu gyvenimu.
- Su tokia sudėtinga tema kaip *žmogaus gyvenimo ciklo apeigos ir papročiai* galima pradėti supažindinti jau 3–4 klasės mokinius, pasikalbant su vaikais apie tradicines gimtuves, krikštynas, gimtadienius, vardynas, vestuves ir laidotuves, o 9–10 klasėse – išsamiau aptariant žmogaus gyvenimo ciklo apeigas, įtraukiant jaunimo brandos papročius, galiausiai baigiamosiose klasėse šiuos papročius palyginant su kitų tautų papročiais (pavyzdžiui, vestuvių), nagrinėjant senųjų tradicijų tęstinumą ar transformacijas šiuolaikiniame gyvenime.
- Vidurinėje mokykloje (11–12 kl.) siūloma išsamiau panagrinėti *etninės kultūros sampratą* temą, be to, susipažinti su *etninės kultūros tyrimų, sklaidos ir valstybinės globos* temomis, apimant informaciją ir apie šios srities galimas studijas.

Visos šios etnokultūrinės temos atskleidžia kultūriniam turizmui būdingas ypatybes (tradicinį gyvenimo būdą, bendruomeniškumą, paprotinį elgesį, pasaulėžiūrą, gyvenamosios vietovės ir etnografinių regionų savitumą, tradicinius amatus ir ūkinę veiklą, kulinarinį paveldą, liaudies kūrybą ir t. t.), kartu sudaro galimybę ugdytiniams tapti brandžios tautinės savimonės asmenybėmis, kurios turi „gebėjimus ir nuostatas puoselėti artimiausios aplinkos, savo šalies ir kitų tautų kultūrą, pasaulio paveldą, suvokiančią etninės kultūros visumą ir jos santykį su dabartimi, kultūrų įvairove“ (Vidurinio ugdymo programos 5 punktas).

Taigi Lietuvoje iš esmės jau yra sukurtos etnokultūrinio ugdymo gairės, kurios būtų tinkamos siekiant išugdyti kompetentingus kultūrinio turizmo plėtrą nulemiančius pagrindinius dalyvius – būsimus vietinius turistus, kultūrinio turizmo specialistus, verslininkus, sprendimus dėl šios srities plėtos primančios vietinės, regioninės ar nacionalinės valdžios atstovus ir vietinių bendruomenių narius. Tačiau etnokultūrinis ugdymas mūsų šalyje dar yra tik pasirenkamasis arba integruojamasis, todėl jo įtraukimas į ugdymo programas visiškai priklauso nuo Švietimo ir mokslo ministerijos vis keičiamų bendrųjų ugdymo planų, švietimo įstaigų vadovybės požiūrio į etnokultūrinio ugdymo svarbą ir ypač nuo to, ar yra pedagogų, galinčių užtikrinti kompetentingą etninės kultūros ugdymą. Pastarųjų Lietuvoje nedaug, kadangi jie nerengiami pagal tęstinės pedagoginių studijų programas (nes mokyklose nėra privalomo etninės kultūros dalyko), tėra galimybė gauti lygiagrečių pedagoginį išsilavinimą šalia pagrindinės etnologo ar etnomuzikologo specialybių, o šios, deja, yra beįnykstančios, nes jas pasirenka labai mažas studentų skaičius (vėlgi dėl tos pačios priežasties, kad mo-

kyklose trūksta etnokultūrinio ugdymo). Taip susidaro „užburtas ratas“, iš kurio išeiti galima tik aukščiausiu lygmeniu priimant esminius sprendimus dėl etnokultūrinio ugdymo įtvirtinimo.

Išvados ir rekomendacijos

Išnagrinėjus su kultūrinio turizmu susijusius dokumentus ir mokslinę literatūrą išaiškėjo, kad ši turizmo sritis yra neabejotinai susijusi su etnine kultūra (tiek materialiomis, tiek nematerialiomis jos formomis), kuri sudaro esminę kultūrinio turizmo dalį. Kultūrinio turizmo plėtros neabejotiną naudą įvairiais aspektais pabrėžė tiek UNESCO, tiek Lietuvos tyrinėtojai: jis gali tapti pagrindine priemone tarptautiniu mastu skleisti teigiamą šalies įvaizdį, gali prisidėti prie kultūrinio dialogo, darnos ir žmonių tarpusavio supratimo didinimo, skatinti nustatyti ir įtvirtinti savo tapatybę, daryti reikšmingą įtaką kultūros ir istorinio paveldo išsaugojimui, regionų plėtrai, turėti didžiulę reikšmę užtikrinant vietos ekonominę ir socialinę plėtrą. Dėl to UNESCO Baltijos šalims pateikė siūlymų turizmo industrijoje daugiau panaudoti kultūrinį ir istorinį paveldą, įtraukiant ir etninę kultūrą, folkloro festivalius, kalendorines bei kitas šventes, tradicines sodybas, tradicinius amatininkus, kulinarinį paveldą, vyresnio amžiaus žmones kaip tradicijų žinovus ir kt.

UNESCO ir ES dokumentuose pateiktose išvadose teigiama, kad švietimas bei mokslas yra pagrindas siekiant kultūrinio turizmo plėtros, todėl vertėtų integruoti kultūrinio turizmo pažinimą į bendrojo lavinimo mokyklas, profesinį mokymą ir aukštąsias mokyklas, užtikrinti kvalifikacijos kėlimo galimybes, apimant ir vietos valdžios bei darbdavių sistemingą mokymą. Tačiau Lietuvos strateginiuose turizmo sritį reglamentuojančiuose dokumentuose dėmesio kultūrinio turizmo integracijai į ugdymą nepakanka. Etnokultūrinis ugdymas, tiesiogiai susijęs su kultūriniam turizmui aktualių dalykų pažinimu ir perėmimu, švietimo sistemoje taip pat nepakankamai įtvirtintas, nors etninės kultūros ugdymo svarbą pabrėžia įvairūs Lietuvos Respublikos įstatymai. Didžiulis privalumas yra tai, kad jau paskelbtos etninės kultūros ugdymo rekomendacijos ir pagrindinio bei vidurinio ugdymo bendrosios programos, pagal kurias gali vykti vaikų etnokultūrinis ugdymas, pradedant lopšelinukais ir baigiant abiturientais. Tačiau šis ugdymas neprivalomas, todėl etninės kultūros dalyko pedagogų rengimas yra epizodinis. Visuotinis etnokultūrinis ugdymas Lietuvoje būtų labai naudingas kultūrinio turizmo plėtrai, nes sukurtos etnokultūrinio ugdymo gairės yra tinkamos, siekiant išugdyti kompetentingus būsimus kultūrinio turizmo puoselėtojus ir vartotojus – turistus, kultūrinio turizmo specialistus, verslininkus, bendruomenių narius, sprendimus dėl turizmo plėtros priimančios vietinės, regioninės ar nacionalinės valdžios atstovus.

Dėl to siūloma aukščiausiu lygmeniu priimti sprendimus tiek dėl etnokultūrinio ugdymo, tiek dėl jo sąsajos su kultūrinio turizmo įtvirtinimo:

- Į pradinio ugdymo programą integruoti privalomą etninės kultūros dalyką, patvirtinti privalomo etninės kultūros dalyko bendrąsias pagrindinio ir vidurinio ugdymo programas, jas parengiant, o pradinio ugdymo programą papildant remiantis jau esamomis Etninės kultūros ugdymo metodinėmis rekomendacijomis ikimokyklinio, priešmokyklinio ir pradinio ugdymo pedagogams, pagrindinio ir vidurinio ugdymo etninės kultūros bendrosiomis programomis.
- Į aukštojo mokslo pedagogines studijų programas įtraukti etninės kultūros dalyko mokytojų rengimą, integruoti etninę kultūrą į ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo pedagogų, taip pat į turizmo specialistų rengimą.
- Pakoreguoti Lietuvos turizmo plėtros 2014–2020 metų programą ir jos įgyvendinimo planą, įtvirtinant turizmo specialistų kompetencijos kėlimą Lietuvos kultūros pažinimo srityje, įtraukiant kokybinius rodiklius į kultūrinių paslaugų, kultūros vertybių puoselėjimo, šioje srityje dirbančių žmonių gebėjimų ir kitų dalykų vertinimą;
- Patobulinti Lietuvos Respublikos turizmo įstatymą įtraukiant kultūrinio turizmo bei jo sąsajų su etnokultūrinio ugdymu reglamentavimą.

Literatūra

- Bakštonas, A. (2009). *Etninės kultūros elementų atspindėjimas kaimo turizme*. Mmagistro darbas. Vilniaus pedagoginis universitetas.
- Baltic Cultural Tourism Policy Paper*. (2003). Prieiga internete: http://www.unesco.lt/uploads/file/failai_VEIKLA/kultura/kulturinis_turizmas/Baltic_Culture_Tourism_Policy_Paper_Full_Document_Final_Checked.pdf [žiūrėta 2017.06.30].
- Chabra, D., Healy, R. et al (2003). *Staged Authenticity and Heritage Tourism*. Oxford: Elsevier.
- Čepienė, I. (2008). *Lietuvių etninė kultūra. Raidos įžvalgos*. Vilnius: Alma littera.
- Dapkus, R. (2008). Kultūrinio turizmo plėtros perspektyvos. *Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai*, Nr. 15 (4), p. 29–40.
- Dusevičiūtė, G. (2011). Etninės kultūros raiška kaimo turizmo sodybose. *Kaimo raidos kryptys žinių visuomenėje*, Nr. 2, p. 75–83.
- Etninės kultūros ugdymo metodinės rekomendacijos ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo pedagogams (Mokytojo knyga)*. (2012). Prieiga internete: <https://sodas.ugdome.lt/metodiniai-dokumentai/perziura/1706> [žiūrėta 2017.06.30].
- Etninės kultūros ugdymo metodinės rekomendacijos pradinio ugdymo pedagogams (Mokytojo knyga)*. (2012). Prieiga internete: <https://sodas.ugdome.lt/metodiniai-dokumentai/perziura/3320> [žiūrėta 2017.06.30].
- Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas*. (2006). Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl turizmo ir kultūros: dvi jėgos, skatinančios augimą. Leidinys pateiktas Europos Sąjungos 425-ojoje plenarinėje sesijoje, įvykusioje 2006-03-15, 16. Prieiga internete: http://brigitaz.home.mruni.eu/wp-content/uploads/2009/02/kulturinis_turizmas_dokumentas.pdf [žiūrėta 2017-06-30].
- Gražulis, V., Ostik, J. (2010). Kultūrinis turizmas kaip suartėjimo veiksnys: Kuo ispanai domisi Lietuvoje? *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, Nr. 3 (19), p. 22–30.
- Hopenienė, R., Patašienė, I. (2012). Kultūrinio turizmo specifika. *Projektas „Universitetinių žinių ir technologijų perdavimo gebėjimų stiprinimas (UniGeb)“*. KTU, p. 33–40. Prieiga internete: http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/ESFproduktai/34_2012_Kulturinio_turizmo_specifika.pdf [žiūrėta 2017.06.30].
- Jasaitis, J., Kriauciūnienė, V. (2010). Alternatyvios veiklos vieta kaimiškose vietovėse. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, Nr. 2 (11), p. 269.
- Keller, P. (2002). *Management of cultural change in tourism regions and communities*. United Nations, UNPAN, New York. Prieiga internete: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UN/UNPAN002556.pdf> [žiūrėta 2017-06-30].
- Kirdienė, G. (2004). Etninės kultūros ugdymo padėtis bendrojo lavinimo įstaigose. *Liaudies kultūra*, Nr. 4, p. 83–84.
- Kriauciūnienė, V., Jasaitis, J. (2009). Kaimo turizmas – pažinimui ir pilietiniam ugdymui. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, Nr. 3 (16), p. 209–220.
- Krukauskienė, E., Trinkūnienė, I., Žilinskaitė, V. (2003). *Jaunimo kultūrinis identitetas: prioritetai, nuostatos, etninė kultūra*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.
- Lietuvos Respublikos turizmo įstatymas*. (1998, galiojanti suvestinė redakcija 2015-11-01). [interaktyvus]. Prieiga internete: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.F0E2E67B1F2F/LOBmFTNYTh> [žiūrėta 2017-06-30].
- Lietuvos turizmo plėtros 2014–2020 metų programa*. (2014, galiojanti suvestinė redakcija 2016-12-08). [interaktyvus]. Prieiga internete: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/098670e0af3511e39054dc0fb3cb01ae> [žiūrėta 2017-06-30].
- Pagrindinio ugdymo etninės kultūros bendroji programa*. (2012). Prieiga internete: http://portalas.emokykla.lt/Documents/Ugdymo%20bendrosios%20programos/Pagrindinis%20ugdymas/EK_programa_Pagrindinis_ug_zin.pdf [žiūrėta 2017.06.30].
- Robinson, M., Picard, D. (2006). *Tourism, Culture and Sustainable Development*. UNESCO. Prieiga internete: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001475/147578e.pdf> [žiūrėta 2017-06-30].
- Sigala, M., Leslie, D. (2006). *International Cultural Tourism: management, implications and cases*. Second edition. Oxford: Elsevier.
- Šadeikaitė, G., Folk, V. (2017). *Turizmo rodiklių esama analizė Lietuvoje* [(interaktyvus)]. Prieiga internete: http://kurklt.lt/wp-content/uploads/2017/04/Darniojo-turizmo-rodikliai_Gaire-1.pdf [žiūrėta 2017-07-05].
- Ščiglienė, V. (2014). Kultūrinio turizmo sritys ir jų ypatumai: kūrybingos veiklos modeliai. *Acta Academiae Artium Vilnensis*, Nr. 72, p. 141–157.
- Trinkūnienė, I. (1990). Ateities beieškant. *Liaudies kultūra*, Nr. 4, p. 14–15.
- Trinkūnienė, I. (2007). Etninės kultūros išlikimo strategija šiuolaikinėse bendruomenėse: nuo tradicijos link interpretacijos. *Filosofija. Sociologija*, Nr. 4, p. 12–22.
- Trinkūnienė, I. (2010). Etninė kultūra mokykloje: mokytojų patirties tyrimas. *Liaudies kultūra*, Nr. 4, p. 21–29.

Turizmo terminų žodynas. (2009). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Užpelkis, M. (2007). Darni plėtra, kultūros paveldas ir turizmas [interaktyvus]. Prieiga internete: file:///C:/Users/Daliau/Downloads/Paveldas%20ir%20darni%20pletra.pdf [žiūrėta 2017-06-30].

Vidurinio ugdymo etninės kultūros bendroji programa. (2012). Prieiga internete: http://portalas.emokykla.lt/Documents/Ugdymo%20bendrosios%20programos/Vidurinis%20ugdymas/EK_programa_Vidurinis_ug_pask.pdf [žiūrėta 2017.06.30].

THE IMPORTANCE OF ETHNO-CULTURAL EDUCATION ON CULTURAL TOURISM DEVELOPMENT

DALIA URBANAVIČIENĖ

Lithuanian Academy of Music and Theatre (Lithuania)

Summary

This article offers analysis of the interaction of cultural tourism and ethnic culture, the need for education in this field, the situation and status of ethno-cultural education in Lithuania, content guidelines for such education and its interface with the main objects of cultural tourism.

The concept *cultural tourism* is directly related to ethnic culture, its material and intangible forms. The Law on Tourism of the Republic of Lithuania does not include the regulation of cultural tourism, and only the National Tourism Programme for 2014–2020 devotes much more attention to this field relating to cultural tourism with cultural heritage and traditions, stating that cultural tourism has the greatest influence on creating a positive image of Lithuania as an attractive tourist country. Therefore, cultural tourism is proclaimed as one of priority trends of tourism in Lithuania. UNESCO in *Baltic Cultural Tourism Policy Paper* (2003), as well as the Lithuanian scholars, emphasise the undoubted benefits of cultural tourism in various aspects: contribution to country image building; contribution to harmony and understanding among people; contribution to national and local identity building, to preservation of cultural and historical heritage, and finally, to economic and social, as well as regional, development. The Baltic States were acclaimed as having rich sources of cultural and historical heritage and viable traditions, but their importance is still underestimated, cultural and historical sources are not fully understood and used for tourism development. Therefore, it is recommended for tourism industry to take advantage of cultural and historical heritage and adapt pre-Christian and Christian celebrations, handicraft traditions, local food and drinking culture. Moreover, tourism industry can promote traditional homesteads with rural traditions, involving older people in this activity as tradition carriers and source of knowledge. Finally, tourism makers can share information about festivals and other events in internationally by creating joint projects with the other Baltic countries so that to present ethnic culture and its elements.

However, the above discussed recommendations have not been practised enough in Lithuania in terms of tourism development, i.e., ethnic culture is still very poorly integrated into cultural tourism, only small part of rural tourism homesteads have something in common with traditions. Furthermore, there is no cooperation between tourism and cultural institutions, the private tourism sector is left alone to organise its activities without any interest to create new attractive cultural products. Evaluation criteria for tourism development are based mostly on quantitative indicators only, excluding the qualitative assessment of cultural activities and their diversity. It is necessary to consider the quality of cultural services for to understand how tourism fosters cultural values, what are the competences of people working in the field of cultural tourism, etc. Special attention should be paid to the training of wide profile specialists in this field, because qualified

specialists is one of the main means to achieve the set goals and priorities in this kind of tourism, as well as new and flexible forms of management by involving communities in tourism activities. Some elements of cultural tourism exist by themselves, but other elements require more efforts to integrate them into tourism – especially traditions and other intangible heritage, because the impact of tourism on cultural heritage and local communities can be both positive and negative.

In order to avoid negative consequences and to improve the quality of cultural tourism, it is necessary to have deeper knowledge of local culture and, therefore, education in this field is especially important. UNESCO and EU documents state that education and science are the basis for the development of cultural tourism, thus it is necessary to integrate cultural heritage issues more in the regular secondary school curriculum, vocational and higher training. Also, there should be created systematic training opportunities to local authorities and company employers to take part in cultural tourism, as a source and instrument of gaining competences and quality management.

According to the current Lithuanian legislation and strategies of tourism development the attention to integration of cultural tourism into education is insufficient. Even though, the variety of laws of the Republic of Lithuania emphasise the need for ethno-cultural education, cultural education, which is directly related to knowledge and transmission of values relevant to cultural tourism, is not well established in Lithuania. As methodological recommendations on ethno-cultural education for pre-school, pre-primary and primary teachers, as well as the programmes on ethno-cultural education for secondary schools have been already created and published, therefore, it is possible to carry out ethno-cultural education in Lithuania starting from kindergartens up to graduates. The guidelines set out in these documents are sufficient to proceed more extensive development of competent future users and promoters of cultural tourism. However, there is a lack of ethnic culture teachers, because ethno-cultural education is not compulsory at schools.

Summarising the identified problems, it is suggested to make substantive decisions both in terms of ethno-cultural education and its interconnection with cultural tourism, namely: to introduce compulsory ethno-cultural education in primary and secondary schools on the basis of the above-mentioned recommendations and programs for the ethno-cultural education; to include training of ethnic culture teachers by launching pedagogical study programs in higher education; to integrate ethnic culture into the training of tourism specialists; to adjust the legislation regulating tourism development so that to reinforce competences of tourism specialists in the field of Lithuanian culture; to include qualitative indicators in the evaluation of cultural services and competences of people working in this field, etc.

KEYWORDS: *ethnic culture, education, cultural tourism.*

JEL CODES: I. I2. 120.